

ПОНЯТТЯ І ЗАГАЛЬНИЙ АЛГОРИТМ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ*

**Олександр Володимирович
Тягло**
**Доктор філософських наук,
професор**

* Одкривати у PowerPoint. Щоб увімкнути звук, оперуйте зі значком рупора у правому верхньому куті слайда.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Навіщо потрібне критичне мислення сьогодні?
2. Поняття критичного мислення
 - 2.1. Змістовне і формальне критичне мислення
 - 2.2. Слабке і сильне критичне мислення
 - 2.3. Вміннєвий і диспозиційний виміри критичного мислення
3. Загальний алгоритм критичного мислення
 - 3.1. Блок аналізу
 - 3.2. Блок розуміння
 - 3.3. Блок оцінки
 - 3.4. Блок критики
4. Література для подальшого засвоєння критичного мислення.

1. Навіщо потрібне критичне мислення сьогодні?

В якому світі ми живемо? Ще у 2005 році у Всесвітній доповіді ЮНЕСКО «До спільнот знань» відзначалося, що хоча ми вже залучені до формування глобального інформаційного суспільства, в якому технології дозволили значно збільшити обсяги доступної інформації та швидкість її передачі, нам ще належить пройти довгий шлях до справжніх спільнот знань...

У спільнотах знань кожна людина муситиме вміти вільно орієнтуватися у здатному її поглинути потоці інформації, розвивати когнітивні вміння та вміння критичного мислення з тим, аби відрізнити «корисну» інформацію од «позбавленої користі»...

1. Навіщо потрібне критичне мислення сьогодні?

У Службі безпеки повідомили, що у Києві викрили потужну ботоферму, ворожа інтернет-агентура використовувала її для дискредитації України перед міжнародною спільнотою.

... за завданням своїх "кураторів" злоумисники поширювали через соцмережі антиукраїнські гасла та дезінформацію щодо результатів проведення "Кримської платформи". Основна діяльність злоумисників була сфокусована на мережах Facebook, Instagram та Tik-Tok.

Для розповсюдження викривлених фактів та відвертої дезінформації вони адміністрували понад 15 тисяч анонімних акаунтів, а свої дописи публікували від імені "пересічних громадян".

Гроші за "публікації" злоумисники отримували з території РФ через заборонені в Україні електронні платіжні системи.

СБУ викрила потужну ботоферму, що працювала на РФ проти "Кримської платформи"

СУБОТА, 28 СЕРПНЯ 2021, 14:22

© 5275

ФОТО СБУ

У Службі безпеки повідомили, що у Києві викрили потужну ботоферму, ворожа інтернет-агентура використовувала її для дискредитації України перед міжнародною спільнотою.

Джерело: СБУ

Деталі: Як зазначили у пресслужбі відомства, за завданням своїх "кураторів" злоумисники поширювали через соцмережі антиукраїнські гасла та дезінформацію щодо результатів проведення "Кримської платформи". Основна діяльність злоумисників була сфокусована на мережах Facebook, Instagram та Tik-Tok.

Для розповсюдження викривлених фактів та відвертої дезінформації вони адміністрували понад 15 тисяч анонімних акаунтів, а свої дописи публікували від імені "пересічних громадян".

1. Навіщо потрібне критичне мислення сьогодні?

9 березня 2021 року, виступаючи на міжнародному форумі «Україна 30. Культура. Медіа. Туризм», президент Володимир Зеленський висловив таку пораду: *«Щоразу, коли ми беремо телефон, вмикаємо комп'ютер, планшет або телевізор, ми маємо вмикати критичне мислення. Відрізняти правду від брехні. Обходити стороною інформаційні звалища. Читати далі, ніж заголовок. Сумніватися... Перевіряти будь-яку інформацію в декількох джерелах. Шукати першоджерело...».*

Та чи до снаги пересічному українському споживачеві інформації виконати цю пораду, «увімкнувши критичне мислення» так само легко і просто, як свій телефон або телевізор? І чи вичерпується критичне мислення лише переліченими діями?

1. Навіщо потрібне критичне мислення сьогодні?

За сучасними дослідженнями 73% вітчизняних відвідувачів популярної соціальної мережі Facebook публікують фейки, проходять тести, які крадуть дані, посилаються на ресурси-сміттярки тощо. Половина з них, покладаючись на свою інтуїцію, вважають, що вміють розпізнавати фейки, проте лише 3% можуть це робити насправді (<https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2021/04/6/7289090/>).

Та, можливо, наведені дані занадто песимістичні й не відповідають реальності? Давайте перевіримо зараз вашу здатність долати найпростіші хитрощі. Для цього розглянемо один **софізм**, тобто навмисну логічну помилку, яку вигадали і на якій тренували свою молодь ще давні греки.

1. Навіщо потрібне критичне мислення сьогодні?

СОФІЗМ «РОГАТИЙ»

Усе, що ти не втратив, ти маєш.

Ти не втратив роги.

Отже, ти маєш роги, ти – рогатий!

Ви згодні з цим висновком? Якщо ні, то в чому тут хитрість, навмисна помилка, здатна збити з пантелику неувважну чи непідготовлену людину?

2. Поняття критичного мислення

Застосування критичного мислення в нашій країні дотепер ускладняється тим, що не тільки у пересічних споживачів інформації, а й у значної частини педагогів-практиків, вчених, можновладців бракує ясного розуміння його сутності, алгоритмів, а також шляхів опанування ним. Та ніхто не може обійтися без **науки критичного мислення**, без вивчення і засвоєння відповідного доробку світової теорії та практики хоча б на елементарному рівні.

Критичне мислення у сучасному коректному розумінні з'явилося на світ у другій половині XX століття. Це динамічне явище на перетині низки полів соціального простору, зокрема освіти, науки, політики і економіки, було викликане до життя становленням інформаційного суспільства. То що ж воно собою являє?

2. Поняття критичного мислення

“Критичне мислення – це мислення, коли ви мислите задля того, щоб удосконалити своє мислення... Коротко кажучи, це самовдосконалення мислення на підставі певних стандартів”, – зазначив відомий американський фахівець Річард Пол.

2. Поняття критичного мислення

СТРУКТУРА НАЙПРОСТІШОГО ПРОБЛЕМНОГО РОЗМИСЛУ/ПОВІДОМЛЕННЯ

ПРОБЛЕМА

ВИСНОВОК

СИСТЕМА РЕЗОНІВ

АРГУМЕНТИ

2. Поняття критичного мислення

За Полом, слід розрізняти *сильне* і *слабке критичне мислення*.

Ті, хто практикує слабке критичне мислення, спрямовують його тільки назовні, на інших. Їм не вистачає здатності та, ймовірно, бажання піддавати раціональній критиці себе, своє мислення, свої повідомлення.

Ті ж, хто реалізує сильне критичне мислення, готові до критики як інших, так і самих себе. Це створює можливість виявляти й усувати власні помилки чи вади, вдосконалювати і підсилювати власну позицію.

Річард Пол (1937-2015)

2. Поняття критичного мислення

Багато хто з дослідників і педагогів не йде далі *вміннєвого* виміру критичного мислення. Проте не менш значущим виявляється інший – *диспозиційний* – вимір.

Поняття *диспозиції, схильності до чогось*, взагалі кажучи, неоднозначне. Наразі будемо орієнтуватися на думку знаного американського фахівця Пітера А. Фасіоуна: він визначає схильність до критичного мислення як *сталу внутрішню мотивацію використовувати вміння критично мислити* у вирішенні, чому вірити й що робити.

2. Поняття критичного мислення

Інформація й вміння самі по собі не здатні гарантувати успіх в учбовому закладі чи на робочому місці. Люди мають бути схильними використовувати те, що вони вивчили. Успіх у навчанні й у професійній діяльності вимагає як розвитку вмінь мислити, так і плекання сталої внутрішньої мотивації використовувати ці вміння, наполягає Фасіоун.

Наявність схильності до критичного мислення аж ніяк не веде автоматично до ефективного критичного мислення: необхідне ще і **добре організоване навчання**. Однак і без своєчасного **виращування схильності** до критичного мислення навіть цілком сформоване навчанням вміння його застосовувати, так би мовити, зависає у повітрі.

2. Поняття критичного мислення

За умов інформаційного суспільства з зародками спільнот знань без критичного мислення – як одного з базових soft skills – навряд чи вдасться не те що досягти повноцінного життєвого успіху, а й просто жити бодай у відносній інформаційній безпеці.

Критичне мислення – це вид рефлексії, це (само)вдосконалення мислення з огляду на певні норми і стандарти, насамперед логічні.

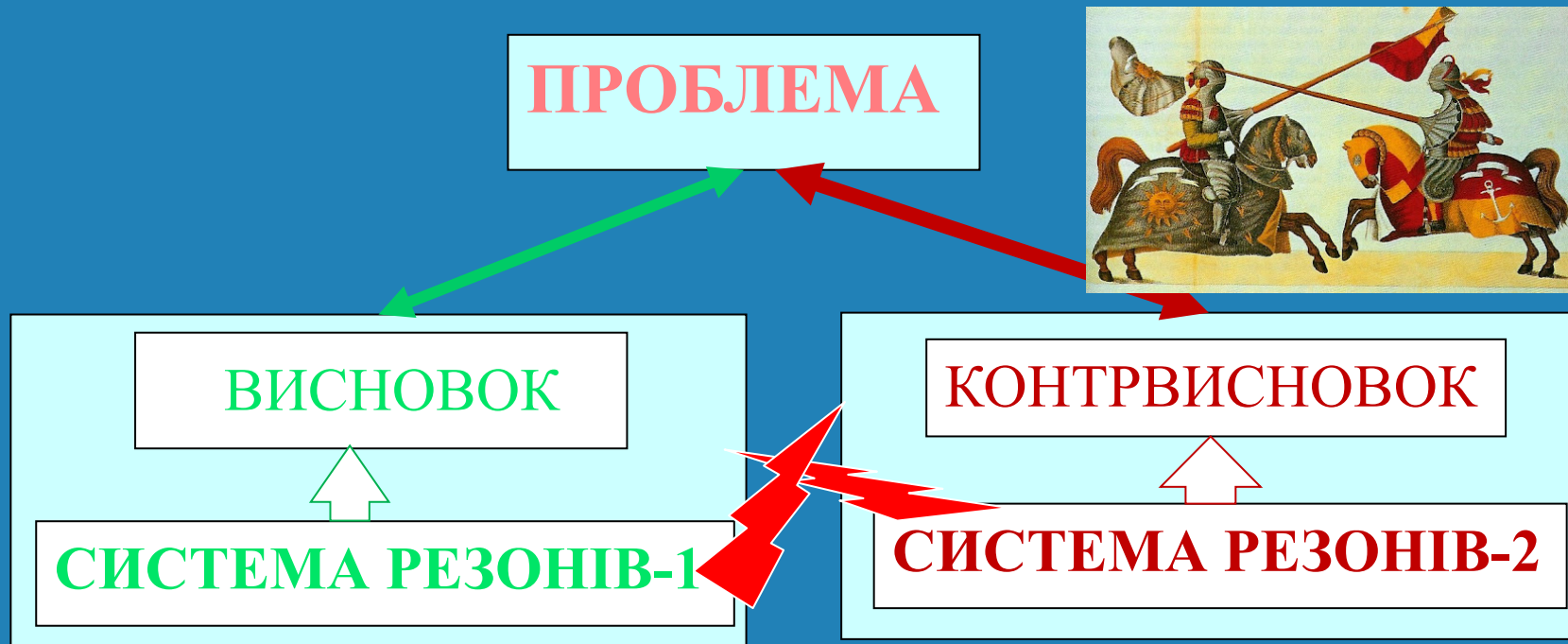
Якщо логіка акцентує увагу на правильному мисленні, задає його норми і стандарти, то у фокусі уваги критичного мислення знаходяться різноманітні відхилення від цих норм і стандартів – вади, свідомі й несвідомі помилки, недоброчесні інформаційні впливи і т.п. Критичне мислення вивчає і навчає, як вправно ідентифікувати, критикувати і відкидати усі ці відхилення, зрештою свідомо вирішувати, чому вірити та що робити.

Типовою конструкцією, з якою працює критичне мислення, є аргументований проблемний розмисел, міркування, повідомлення.

3. Загальний алгоритм критичного мислення

СТРУКТУРА ПРОБЛЕМНОГО ПОВІДОМЛЕННЯ З АРГУМЕНТОМ І КОНТРАРГУМЕНТОМ

3. Загальний алгоритм критичного мислення

3. Загальний алгоритм критичного мислення

ЗАПИТАННЯ АНАЛІЗУ

- 1) У ЧОМУ ПРОБЛЕМА І ПРОПОНОВАНИЙ ВИСНОВОК?
- 2) ЯКІ РЕЗОНИ ОБГРУНТОВУЮТЬ ВИСНОВОК?
- 3) ЯКА СТРУКТУРА АРГУМЕНТУ?

3. Загальний алгоритм критичного мислення

Метою аналізу повідомлення є виділення його основних складових: проблеми, якій воно присвячене, висновку або низки висновків з проблеми, множини резонів, що підтримують висновки, їх взаємозв'язків.

Зазвичай все вказане виділяється з огляду на розуміння сенсу повідомлення. Однак, по-перше, сенс важко цілком зрозуміти одразу, до аналізу; по-друге, одне й те саме повідомлення різні люди можуть розуміти по-різному. Тому слід взяти до уваги **формальні ключі**, що допомагають успішному аналізу: насамперед, **типове місцєположення** тієї чи іншої складової повідомлення, **мовні індикатори**.

Так, у правильно побудованому повідомленні типове місцєположення проблеми – це заголовок або перші речення; мовні індикатори – вислови на кшталт «моє повідомлення присвячене проблемі» і т. п.

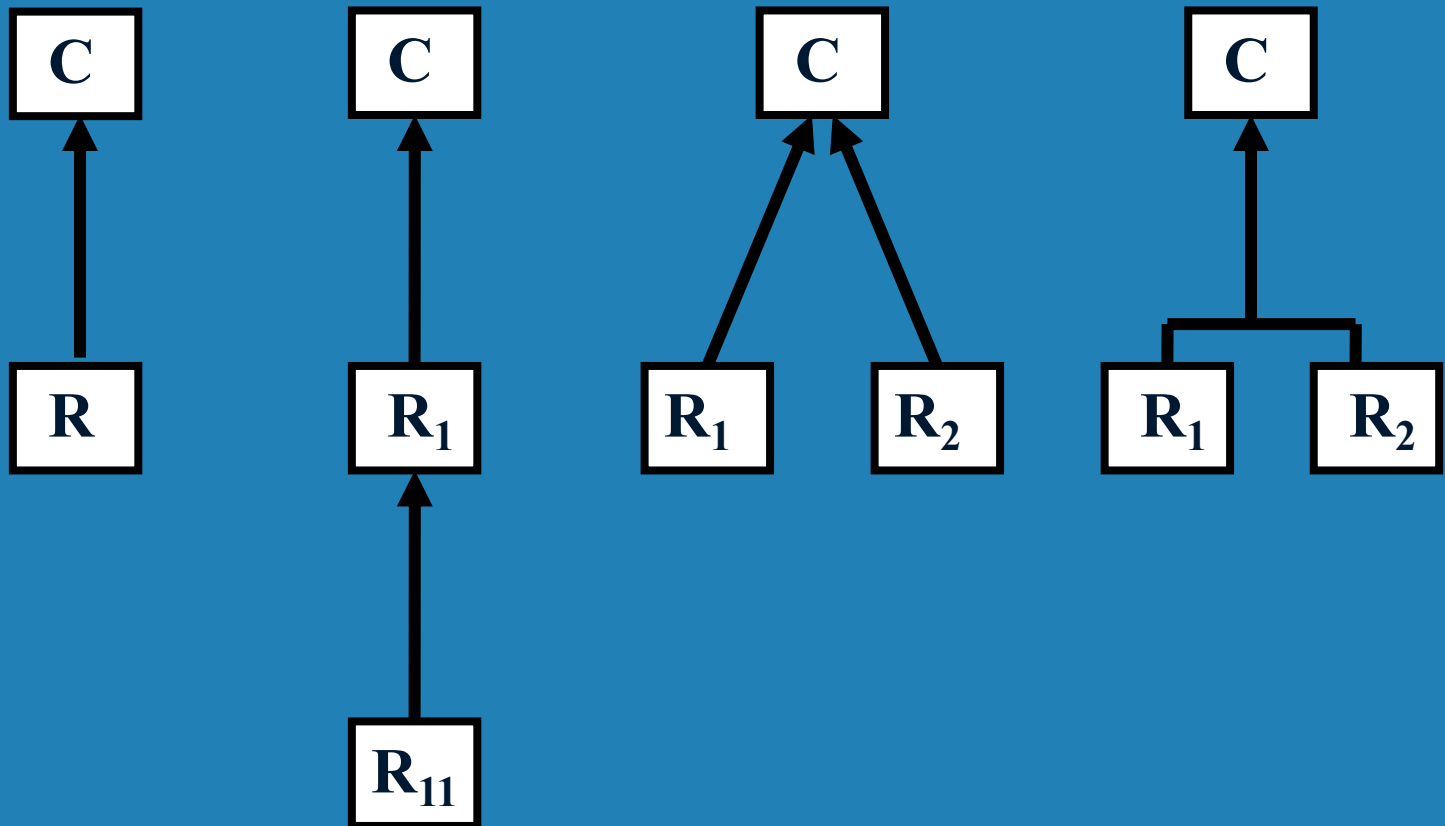

3. Загальний алгоритм критичного мислення

Чи потрібна вища освіта? [Проблема: «ключі» виявлення – місцеположення; запитальне речення]
Громадяни США переважно відповідають «Так» [Висновок: «ключ» – мовний індикатор] *По-перше, матеріальні переваги, пов'язані з вищою освітою, значні й безсумнівні. По-друге, освічена людина здатна краще відповідати на нові виклики Інформаційної доби.* [Незалежні резони: «ключ» їх виявлення – мовні індикатори]

3. Загальний алгоритм критичного мислення

3. Загальний алгоритм критичного мислення

ЗАПИТАННЯ БЛОКУ РОЗУМІННЯ

- 4) ЯКІ СЛОВА ЧИ ВИСЛОВЛЮВАННЯ У ДАНОМУ ПОВІДОМЛЕННІ НЕЗРОЗУМІЛІ, ЯК ІХ СЛІД РОЗУМІТИ?
- 5) У ЧОМУ ПОЛЯГАЮТЬ ДЕСКРИПТИВНІ ПРИПУЩЕННЯ?
- 6) У ЧОМУ ПОЛЯГАЮТЬ ЦІННІСНІ ПРИПУЩЕННЯ?
- 7) ЯКІ УМОВИ ПРИЙНЯТНОСТІ АРГУМЕНТУ?

3. Загальний алгоритм критичного мислення

Як слід розуміти «хай» («так») ваших японських партнерів?

Відомо, перш за все, що коли говорить західний бізнесмен, японець часто вимовляє слово «хай» («так»). Відомо також, що це «хай» означає: «Так, я розумію вас», а не «Так, я з вами згоден». Отже, для надійності завжди слід вважати, що японець не висловлює власної думки і не ухвалює рішення, а тільки підтверджує, що зрозумів сказане вами.

3. Загальний алгоритм критичного мислення

У чому полягають дескриптивні припущення наведених далі аргументів?

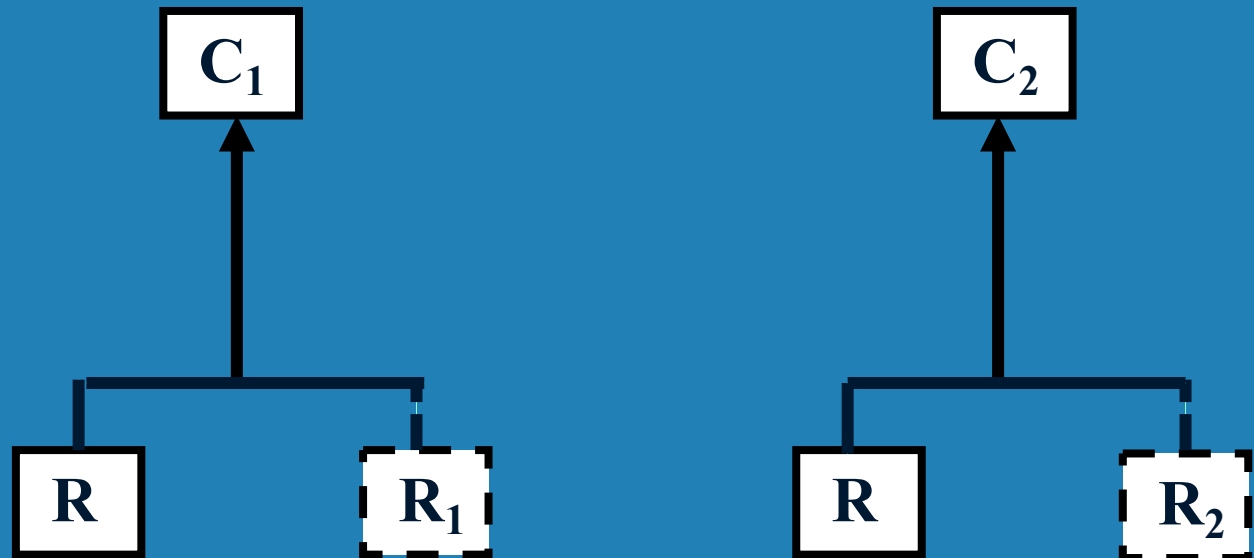
Одна стара приповідь так роз'яснює різницю між кішкою і собакою.

Собака думає: «(R)Людина турбується про мене, годує і напуває. (C₁)Отже, вона – бог».

Кішка думає: «(R)Людина турбується про мене, годує і напуває. (C₂)Отже, я – бог».

3. Загальний алгоритм критичного мислення

3. Загальний алгоритм критичного мислення

ЗАПИТАННЯ БЛОКУ ОЦІНКИ

- 8) ЧИ ПРАВИЛЬНА ПРОБЛЕМА?**
- 9) ЧИ ПРАВИЛЬНИЙ ВИСНОВОК З ПРОБЛЕМИ?**
- 10) ЧИ Є РЕЗОНИ НАДІЙНИМИ?**
- 11) ЧИ ПРАВИЛЬНО ПОБУДОВАНА СТРУКТУРА АРГУМЕНТУ АБО, МОЖЛИВО, АРГУМЕНТІВ?**
- 12) ЯКА СИЛА АРГУМЕНТУ АБО АРГУМЕНТІВ? ЯКИЙ СИЛЬНІШИЙ?**

3. Загальний алгоритм критичного мислення

ЗАПИТАННЯ БЛОКУ КРИТИКИ

13) ЯКІ ВАДИ ЧИ ПОМИЛКИ ПРИПУЩЕНІ?

14) ЧИ МОЖНА ВДОСКОНАЛИТИ ПОВІДОМЛЕННЯ, УСУНУТИ ЦІ ВАДИ І ПОМИЛКИ? КОЛИ МОЖНА, ТО ЯК?

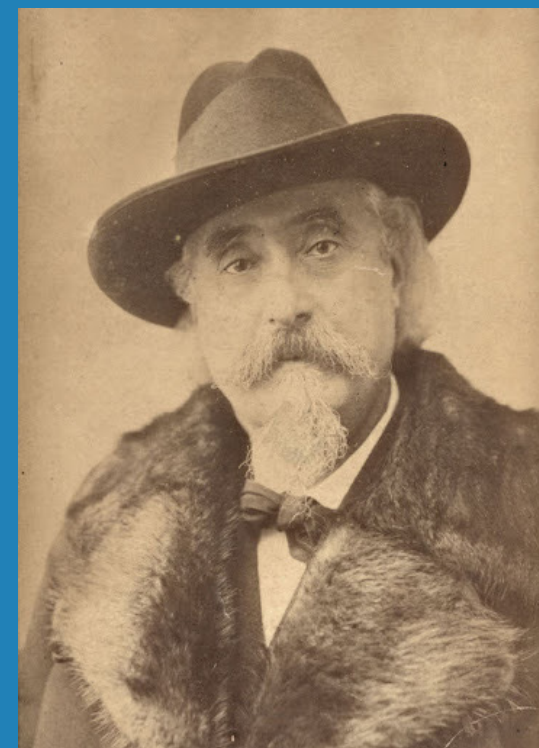

3. Загальний алгоритм критичного мислення

У 1884 році, на братиславському конгресі антропологів П. Альбрехт висунув 9 анатомічних доказів того, що (C_1) жінка до мавпи ближча, ніж чоловік: її зріст менший, череп більшої довжини, серед жінок набагато менше лисих тощо.

П. Мантегацца висунув на противагу 9 доказів того, що (C_2) ближчим до мавпи є чоловік: він волохатіший, у нього важча щелепа і т. ін.

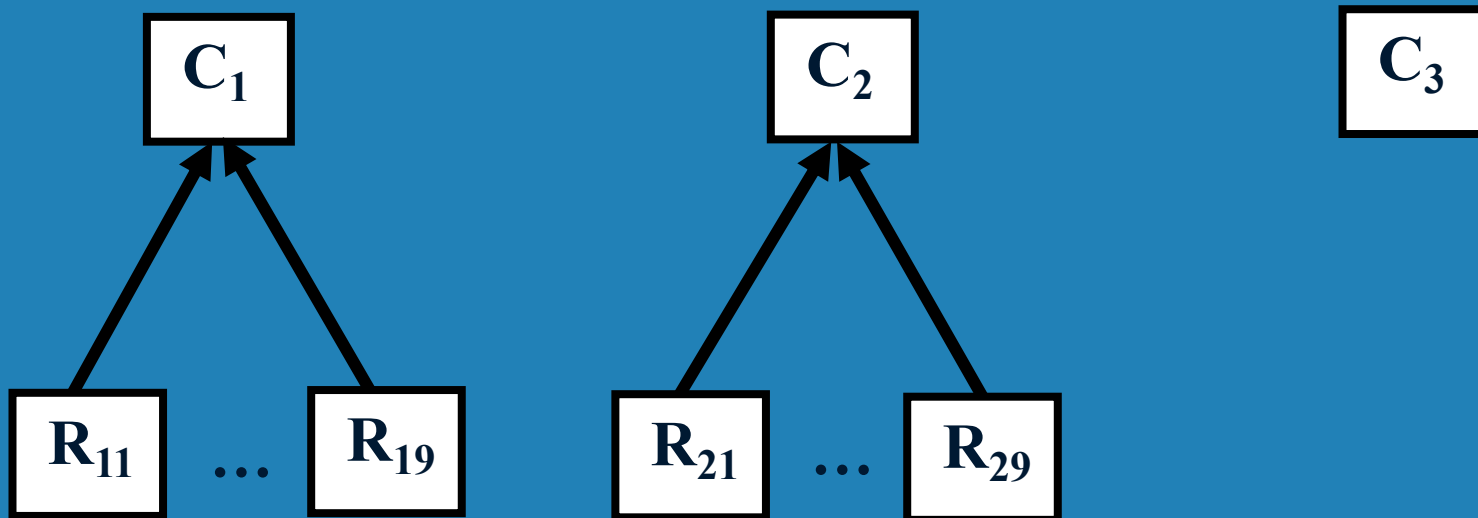
Втім, Мантегацца вважав, що (C_3) з огляду на анатомію чоловік і жінка однаково людяні.

Паоло Мантегацца (1831-1910)

3. Загальний алгоритм критичного мислення

C_3 : ЧОЛОВІК І ЖІНКА ЛЮДЯНІ ОДНАКОВО.

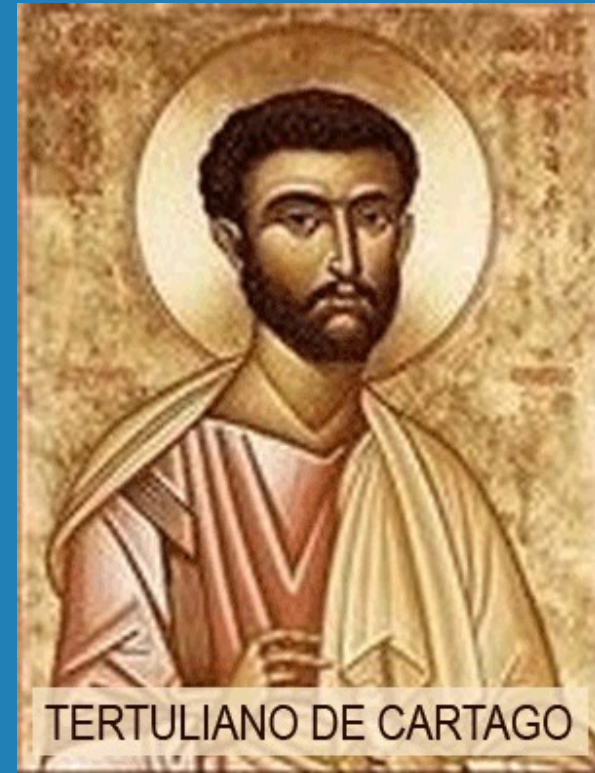

3. Загальний алгоритм критичного мислення

За своєю природою людина не є чисто раціональною істотою. Досить часто вона керується не розумом, а інтуїцією, емоціями, позараціональними релігійними віруваннями тощо.

«Син Божий розіп'ятий – це не соромно, бо достойне сорому; і помер Син Божий – це цілком достовірно, бо абсурдно; і, похований, воскрес – це безсумнівно, бо неможливо», – стверджував видатний представник раннього християнства Тертуліан.

Для віруючих взагалі **віра вища за розум**, логіку, критичне мислення. Це обмежує область дієвості критичного мислення.

Квінт Септімій Флорент Тертуліан (бл. 160-220)

4. Література для подальшого вивчення критичного мислення

Тягло О.В. Критичне мислення. Харків: Основа, 2008. URL:

https://www.researchgate.net/publication/322318143_Kriticne_mislenna

Основна мета цієї книги — допомогти навчитися ефективно мислити, доносити свою позицію конкретному адресатові, критикувати. Тому вона, по-перше, має міждисциплінарний характер. По-друге, вона переважно має характер практичного посібника. По-третє, її предметним полем обрано сучасний раціональний дискурс: це поле не обмежується наукою, природно передбачаючи й інші сфери, наприклад, освіту, менеджмент чи юриспруденцію.

4. Література для подальшого вивчення критичного мислення

Browne M. N. Asking the Right Questions. 11th ed. Pearson Publ., 2014.

Facione P.A. Critical Thinking: What It Is and Why It Counts Hermosa Beach, CA: Measured Reasons LLC, 2020.

Тягло О.В. Як виховувати вміння протидіяти токсичним інформаційним впливам? *Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: виклики та колізії : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 трав. 2020 р.).* Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 38-41.

Тягло А.В. Многомерность критического мышления. *Постметодика*, 2021. № 1. С. 19-22.

Халперн Д. Психология критического мышления. СПб.: Изд-во «Питер», 2000.